

Ե Ր Ե Ի Ա Կ

ՀԱՆԿԻՍ ՈՒԹՕՐԵՆՅՈՒՆ

1 ՄԱՅԻՍ 1864

Բ. ՀՐԶԱՆ

ԹԻԻ 17

Կը հրատարակուի առաջ 1. 8. 16 է- 23 է :
Բաժանորդագրութեան հինգ տարեկան 20 Փրակ :
Ստորագրութեաննքը առաջին թուին քիւնին :

Ճանաչողութիւն համար զարմաւորութեան էլ ընկալ :
Դարս երկուսներուն ծախքը առնողն վրայ է :
Ստորագրութեան արեւն է Պ. Յ. Գ. Պապեանին գրատունը :

ԻՆԴԻՐ ՄԻՈՒԹԵՆ

ՅՈՒՆԱՅ ԸՆԴ ՀԱՅՈՑ

Յունացիք եւ տաճկացիք Նապոլի անուն թերթին մէջ Նապոլի թերթով, հետեւեալը կը կարդամք :

« Մինչեւ Քաղկեդոն գումարուած շորքորդ տեղերական ժողովքը՝ հայերն ու հռոմէները մէկ հաւատք եւ մէկ կրօն ունէին : Ս'իայն այն ատենը՝ պարսիկներուն իրենց հայրենի երկիրը յարձակելուն պատճառաւ պատերազմի եւ արշաւանքներու զբաղած ըլլալով իրենց կողմէն երեսփոխան մը չկրնալ խորհիւնուն համար հսկայ յօրինուած եւ տարագրուած հաւատոյ սահմաններուն եւ կանոններուն ընդունելութեան յօժարութիւն մը չըցուցնելով զառ եկեղեցի կազմեր ալ եննէ, ետքէն ասոնց մէջ եղած խօսակցութիւններէն իմացուելով որ յիշեալ ժողովոյն սահմանները եւ կանոնները կատարելապէս կընդունին, հռոմէներուն ու հայերուն իրարմէ խիստ քիչ տարբերութիւն ունենալը քանի մը անգամ լրագրոյս մէջ բացատրուած էր :

« Եւ այս նիւթոյս վրայ ժամանակ ժամանակ դրի առած տեղեկութիւններս կրկնու ազգաց վրայ ալ

ազդեցութիւն ընելով, առաջին հակառակութենէն հետացան, եւ մէկ զմէկ իրրեւ մէկ Քրիստոսի եւ մէկ եկեղեցիի եւ մէկ հաւատքի հետեւող եղբայր ընդնելով սէր ցուցնելու սկսան . եւ ասկէց զատ՝ անցեալ Յունկար ամայ մէջ երկու ազգաց պատրիարքներուն պաշտօնական այցելութիւնը սիրոյ կապը աւելի ամրացնելով՝ ըստ կրօնից միանալու վրայ ալ նոյն ատենը խօսակցութեան սկզբնաւորութիւն ընելու որոշումն եղաւ :

« Յունաց եւ հայոց ամենապատիւ պատրիարքները գոհութեամբ արտի ճանաչելով ժամանակիս քաղաքականութեան պահանջները՝ իւրաքանչիւրը իրենց ազգին օրինակ ըլլալու չափ իրարու մօտութիւն ցուցցին :

« Եւ յատկապէս՝ նախ եւ առաջ երկու ազգաց մէջ գտնուած կրօնական տարբերութիւնները քննելով, ետքը երկու կողմէն միարամութեամբ ըստ կարելոյն կարգաւորութեանը հոգ տանելու համար՝ մեր (այսինքն հռոմէներուն) պատրիարքարանը՝ հմուտ եկեղեցականներէն մէկ յանձնաժողով մը սահմանուած է, որ իրենց գործողութիւնը լրամշակած ատեննին ընդարձակ տեղեկագիր մը շննելով սուրբ ժողովքին (հռոմէներուն պատրիարքարանի կրօնական ժողովքին) պիտի ներկայացընէ եղեր :

« Եւ ինչպէս որ լրացինք, սուրբ զատիկի շարթուն երկու ազգաց պատրիարքները ըստ նախնական

սովորութեան իրարու այցելութիւն ըրած ժամանակ նին՝ ամենուս փափաքելի եղած այս կրօնական միութեան խնդիրն ձեռք առնուելով՝ մէջ տեղը գտնուած քանի մի տարբերութիւններուն պատճառաւ եղած հակառակութիւնը վերջնելու համար երկու կողմէն հմուտ եկեղեցականներէն եւ աշխարհականներէն յօրինալ յանձնաժողով մը կազմելու որոշում մը ըլլալիքին լուրը գոհութեամբ սրտի լսած եմք : Ըստուած յաջողէ :

» Ոմանք կը զարմանան որ ինչու համար այս խնդիրը ժամանակ ժամանակ երեւան կըլլով, ետքը զուէն չգրուելի եւ կը խափանի. մենք ալ անոնց տալակոյտը փարատենք : Եկեղեցիներս ժամանակէ մը 'ի վեր զանազան արկածներէն չկրցաւ ազատիլ. ժամանակէ մը 'ի վեր մեր պուլլար եղբայրներուն խնդրովը զբաղած ատեննիս մէկ մըն ալ 'Իանուբեան գաւառաց տեսուչ 'Կուղա պէյին բռնութեամբ եւ եղած դաշնադրութեանցը հակառակ՝ վանքերուն կալուածներուն տիրելու խնդիրն երեւան ելելով մեծ միջոցաւ թանկութեան պատճառ եղաւ. ուստի առաջ ասոնք կարելի եղածին չափ կարգի չդրած 'ի հարկէ հայազգի եղբայրներուն խնդրովը պիտի չկրնայինք զբաղել. ինչ եւ իցէ, հիմայ տոոր ալ ժամն ու ժամանակը մօտեցած է :

» Օգտիկէն ետքը խօսակցութեան սկսուելիքին շատ չեմք կրնար յուսալ. որովհետեւ կարգի դրուելու աւելի ստիպողական դործեր կան. անոր համար թէ որ եկեղեցիներս 'ի պաշտօնէ ծառայած ըլլար՝ որ ուղղափառ հայազգի եղբայրք մկրտութիւնը մեզի ընդունելի է եւ մերինէն բնաւ տարբերութիւն չունի, կրօնական արտաքայ միութեան հաստատուն նշան մը ըլլալուն համար շատ աղէկ կըլլար. եւ ուրիշ տարբերութիւնները հաւատքի շատ դպչելու բաներ չըլլալով՝ շատը եկեղեցական սովորութիւններ ըլլալուն համար՝ կամաց կամաց անոնց ալ կարգի դրուելիքը յայտնի եւ անտարակուսելի է :

» Հայազգի եղբայրներնիս ալ մեզի նման՝ Հայր եւ Արքի եւ Հոգի սուրբ եռանձնայ մի աստուածութեան կը հաւատան, նմանապէս Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի մէկ անձինը վերայ երկու բնութիւն ունենալը կընդունին. նմանապէս սուրբ Ըստուածաձինը զՔրիստոս ծնանելէն առաջ եւ ծնած ատեն եւ ծնանելէն ետքն ալ կոյս մնալուն կը հաւատան. նմանապէս Հոգւոյն սրբոյ միայն 'ի Հօրէ բղխմանը հաւատքը ունին. եւ եօթն տիեզերական ժողովոց վերջիները կը յարգեն : Սեզնէ ըստ կրօնից ունեցած տարբերութիւններն ասոնք են. սուրբ հաղորդութեան մէջ գաղջ (ըլլծախ) ջուր չխառնելին. եւ ասորք Լաւորարարացի մէջ որ Խաչեայ լաւ մեր խօսքը կ'առնեն ինչ. եւ սուրբ պատարագին ըստարջ հաց

զարծանելին : Ըսոնք երկու կողմէն միաբանութեամբ քննութեան առնուին նէ՝ կարգի դրուելու դիւրին է : Իսկ ուրիշ բաները. զոր օրինակ մէջ քնդ մէջ շարաթ մը պահք ըրնենին*, եւ տօներնիս եւ աստուածային պաշտաման կերպերնիս եկեղեցական սովորութիւն ըլլալով կրօնական կարծեաց չդպչելուն համար**, տանց ալ կարգի մտնելու դիւրին է. այսու ամենայնիւ եկեղեցիներս ալ քանի մի բաներու մէջ զիջումը եւ տընօրինումը ձեռքէ ձգելու չէ՞ :

Ըստան է Եւրօպէի մեզի տուած կարգը եւ ծանրակշիռ տեղեկութիւնը, որուն վրայօք մեր կողմէն ալ մտադրութեան արժանի կ'ետէր կան. բայց ամենը մէկ թերթի մէջ դնելը մեր սահմանէն դուրս ըլլալով՝ որ չէ՞ թէ իբրեւ գլխէ գլուխ մի միայն նիւթոյ վրայ խօսող գիրք մը, այլ իբրեւ զանազան նիւթոց վրայ խօսող պարբերական մը կը հրատարակեմք Եւրօպէի, մեր գիտողութիւնները գալ շարժուան կը մնան :

* Անադոլէն կըսէ, որ հաճողաւ աշխարհէն զերհիշելիս՝ այսինքն շաբաթ ընդ մէջ պահքերնիս, որուն բնական իմաստը այնպէս կը ցուցնէ, որպէս թէ հայք շարունակ շաբաթ մը ուտիք շաբաթ մը պահք կը ըրնեն. մենք բացատրութիւնը շիտեցինք, եւ ամէն ատեն մեզի հեռ եզող եւ մեզ աղէկ ծանուալ կարծող յուշաց սխալ կարծիքներն հոս ծանուանելու բաւական սեպեցինք :

** Անադոլէն կըսէ. որ մեզ հետքէ գըյասէ՝ տօգուն. որպէս զանազանսնիս կը ծանուանաւք որ քօնական խոթիք ըսելը սխալ է. խոթիք է նէ՝ աստուածաբանական պիտի ըլլայ. իրենական է նէ՝ դաւանութիւն պիտի ըլլայ : Բայց Անադոլէն այս յօգուածը գրողէն այդ զանազանութիւնը չէմք յուսար. միայն մեր ընթերցողներուն ծանուցանելու համար գրեցինք :

ՍՈՒՐԲ ՊՕՂՈՍ ԱՌԱՔԵԼՈՅՆ

ԴԵՐՁԸ

Երբեք-Երբեք. Տէ՛ Երբ 122 :

Երբեք Սուրբ Պօղոս չէ՞ թէ միայն Տեառն մերոյ Յիսուսի պատկերը տեսնել կարծեց, այլ եւ անոր ձայնն ալ լսեց. ձիէն ալ ինկաւ. աչքն ալ կուրցաւ : Եյս ցերբնական եւ չմեկնուելու կուրութիւնը անանկ կատարեալ եղաւ, որ հետի զինուորներուն հարկ եղաւ ձեռքէն բռնել, եւ անանկ մրացընել Գաւառիոսի մէջ* : Եւ մինչեւ որ նոյն քաղաքէն

* Տէ՛ Երբ Երբ Երբ 8 :

Անտիա անուն բրիտանական մը ձեռքը անոր գրե-
խուն վրայ չղրաւ նէ՝ աչքը չբացուեցաւ (Գործք. 19. 20)։ Ուրիմն հարկ կը ըլլայ ըսել թէ այս
անձանց թրիստոնէին ալ վրան յանկարծակի ցընո-
րում եկաւ։ Եւ առաքելը՝ որուն կուրուսթիւնը
յայտնելը անհնար էր*, իր երեւակայութեան ու-
ժովը ձիշդ այն ժամանակին բժշկուած կրնայ, երբ
Անտիայի ձեռքը իր գլխուն վրայ կը դաշի։

Բայց թէ որ սրբոյն Պղոսի գարձը՝ մեր հակա-
աղորդներուն դրութիւնովը բոլորովն չհասկըցուե-
նորուքան մին է նէ, բոլոր բովանդակ անոր անձնա-
կան գոյութիւնը ասկէ քիչ չհասկըցուելու չէ՝։ Այս-
որն զի ասանկ անօրինակ անձ մը չէ՝ թէ միայն ին-
քը մարդոց մէջ ամենէն անմեղն ըլլալու է, այլ եւ
իր խնթութիւնը իր քովը գտնուողներուն ամենուն
ալ հաղորդած ըլլալու է։ Իր բոլոր կենացը մէջ ա-
նանկ կարծեց որ հրաշքներ գործած է։ Եւ իրեն
այս կարծիքը անթիւ անհամար մարդոց կը ընդուն-
ըսելու է։ Սուրբ Պղոսի անտիոքացի բժիշկ,
վարժեալ խելքի աէր մարդ, առաքելոյն բոլոր աշ-
խատանայն ու քարոզութիւններուն ընկերը եւ գոր-
ծակիցը, իր աչքովը տեսածներուն եւ ձեռքովը շո-
շափածներուն մանրամասն պատմութիւնը պիտի մեղի
աւանդեց։ Հին աշխարհի հռչակաւոր քաղաքներուն
իմաստուն եւ ամէն բանի վրայ երկբայիլ՝ եւ կասկա-
ծիլ սովորած անձինքը՝ հրեայ կամ հեթանոս, որ
առաքելոյն ձեռքը բրիտանական եղան, անոնք ալ
առաքելոյն հրաշքներուն հաւատացին։ Անոնց մէջ
հրաշափառապէս երեւցած սքանչելիքներուն՝ շատ
անգամ նոյն իսկ անոնք վկայ կը ըլլան անանկ վըս-
տահութեամբ՝ որ մարդ կատարելապէս համոզուելու
կը ըրնադատուի։ Ի՞նչ որ վկայ՝ ձեռքերնիս եւ զը-
րած նամակները**։ Արքնա՞յ արդեօք ըսուիլ որ այս
մարդս արտաքոյ կարգի կարողութիւն մը ունէր ա-
մենուն խելքը զլսէն թրուրնելու, եւ թէ՛ խօսքե-
րը կատարելէ էին, եւ մտիկ ընողներուն աչքին ցը-
նորքներ կը ցուցնէին։ Սակայն այդ կարծիքն ալ
անանկ անձոնքի է, եւ պատմութեան եւ փորձոյ ա-
նանկ հակառակ է, որ լուրջ քննութեան պատիւը
ստանալու ալ արժանի չէ։

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

8. Ստիկ ընելու է, թէ այս մեծ դէպքս
ինք ի՞նչպէս կը պատմէ հրեաներուն։ «Եղեւ ինձ 'ի
պնալն եւ 'ի մերձեանալ 'ի Վամասկոս, զմիջաւոր-
ւ ըն յանկարծակի յերկնից փայլատակեաց լոյս սաս-

* Տե՛ս Ծանօթութիւն 9։

** Տե՛ս Ծանօթութիւն 10։

ստիկ զննել։ Եւ անկայ յերկիր. եւ լուայ բարբառ
որ աւեր պիտի լիար։ Սաուղ Սաուղ, զի՞ հալածես զիս
Եւ ես ետու պատասխանի թէ ո՞վ ես տէ՛ր, եւ
աւեր պիտի ցիս։ Ես եմ Զիսուս Դաւիթի որդի
հալածես։ Եւ այս որ ընդ իսն էին՝ զլոյսն տեսին,
այլ զձայնն ո՛չ լսէին որ խօսէր ընդ իս*։ Եւ ա-
սեմ. զի՞նչ արարից տէ՛ր. եւ աւեր ցիս տէր. յա-
րուցեալ երթիցես 'ի Վամասկոս. եւ անդ պատ-
մեսցի քեզ վասն ամենայնի որ հրաման է քեզ առ-
նել։ Իրեւ ո՛չ տեսանէի 'ի փառաց լուսոյն այնո-
րիկ, զձեռանէ ձգեալ 'ի նոյանէ որ ընդ իսն էին,
մաի 'ի Վամասկոս, Անտիայ ոմն այր երկեղած
լուսօրինացն, վկայեալ յամենայն բնակեաց որ 'ի
Վամասկոս հրեայքն էին, եւն եկաց առիս եւ ա-
սէ։ Սաուղ եղբայր 'ի վեր հայեաց։ Եւ ես նոյն-
ժամայն 'ի վեր հայեաց 'ի նա. եւ նա աւեր ցիս,
Սաուղ զարցն մորոց յառաջագոյն ընտրեաց զքեզ
ձանաշել զկամս նորա, եւ տեսանել զարդարն. եւ
ընդ բարբառ 'ի բերանոյ նորա։ Օհ եղբիս վը-
կայ նորա առ ամենայն մարդիկ, որոց տեսներն եւ
լուար։ Եւ արդ զի՞ հեղգաս, արի՛ միտեալ եւ
լուա՛ զմեզս քո 'ի կարգալ զանուն նորա,։ (Գործք. 13. 6—17)։

9. Եւքերը բաց էին՝ բայց չէր տեսներ, կը-
սէ պատմութիւնը։

10. Բապատի անուն մատենագիրը յապառ ճըլ-
մարդոսիւնն քրիստոնէական երեւից գրքին մէջ (Սաւա-
ր. 4. 11) այսպէս կը խօսի։ «Սուրբ Պղոս
սքանչելագործութեան զօրութեանը եւ քնորհքին հա-
մար անանկ կը խօսի, որպէս թէ ամենուն քաջա-
ծանօթ բան մը եղած ըլլար։ Երբեմն հոգւոյն սըր-
բոյ պարգեւ կանուանէ, եւ երբեմն՝ պարգապէս հո-
գի սուրբ կըսէ։ Թէ որ ասոր վրայօք խօսած հա-
ռաճները մէկը ասոր նամակներուն մէջէն հանելու ըլ-
լար նէ՛ անշուշտ ասոնց մեծ մասը վերցուցած կըլ-

* Այսինքն՝ լոյս մըն է կրտսնէին, բայց լուսոյն մէջ
կերպարանք մը չէին տեսներ։ Դժանակաւ խօսք մըն
ալ չէին լսէր, թէպէտ մէկ աննշան ձայն մը ա-
կանջներուն կը հասնէր։ Ասանկ կը միաբանի սուրբ
առաքելոյն իրեն պատմածին հետ Գործք. առաքելոյն հե-
ղինակ սրբոյն զուգասու պատմածը, որ ասոր հա-
կառակ կերեւելի քան զի կըսէ։ Դարքն որ բնութեայն
դերմային, կային անշուշտ, զձայնն միայն լսէին։
Դրաւց տեսանէին եւ ոչ ինչ»։ (Գործք. 13. 7)։
Եւ ասանկ ալ հարկ է հասկընալ, որովհետեւ մի եւ
նոյն դրքի մէջ են այս երկու իրարու հակառակ ե-
րեւցած խօսքերը։ Եւ պատմութիւնը գրողը թէ
որ սուտ բան մը պիտի յօրինէր նէ՛ երկու տեղ պատ-
մածը իրարու յարմարեցնելու դժուար բան մը չէր։

լարի Սուրբ առաքելալը կըսէ «ուսման տուաւ ՚ի Հոգւոյն բան իմաստութեան . այլում՝ բան գիտութեան» (Լուսման Հոգւոյ . միւսոյն հաւատք նովին Հոգւով . այլում շնորհս բժշկութեան նովին Հոգւով . այլում մարգարեութիւն , այլում ընտրութիւն հոգւոց , այլում աղբ լեզուաց . . . այլ զայս ամենայն աւել ջոյն մի եւ նոյն Հոգի . եւ բաժանէ իւրաքանչիւր , որպէս եւ կամի » (Լ . Կրթն . ԺԻ . 8—11) : Կը տեսնեն , ինչպէս սուրբ առաքելալը հարեանդի մը այս բանս կը յիշէ ու կանցնի որպէս թէ՝ ՚ի փորձոյ ամենուն ծանուցեալ բան մը ըլլար . ինչպէս որ է՛ր ալ , եւ ամէն մարդ գիտէր : Ի՞նչո՞ւ չշանակելու է որ հոս այս պարգեւներուն մինակ մէկ հատը չը յիշեր , այլ հրաշագործութեան զօրութեան շատութիւն մը կը ցուցնէ . որով պատրանք կամ վարպետութիւն մէջ մտնելէն ապահովութիւն մը կը ըլլայ : Այսան զի երբ հնար ըլլար եւթագրել թէ այս ինչ եւ այն ինչ մարդիկ օտար լեզու խօսելու շնորհք առին , եւ այն լեզուները ճշմարտապէս խօսիլ գիտցող մարդիկ այդ բանը սուտ չհանցին , ինչպէս կը ընային այդ լեզուներով խօսուած խօսքերը թարգմանելու՝ եւ չգիտցողներուն հասկըցընելու մարդիկ գըտնուիլ . ինչպէս կը ընային հիւանդները բժշկել . տեսակ տեսակ զօրութիւններ ունենալ եւ հրաշք գործելու հարող ըլլալ , թուով գերմանացի իմաստունն ալ՝ հաւատարմութեան առեւտրականական պայմանութեան գրքին մէջ կըսէ , « Պօղոս , այն հանդարտ եւ համեստ մարդը , արտաքոյ կարգի կարողութիւններու եւ հրաշքներու եւ մարգարեութիւններու վրայ կը խօսի , որպէս թէ իր օրով սովորական՝ եւ ամէն մարդու փորձ ըլլալու ենթակայ բաներ ըլլային : Ինքը կը խօսի իրեն պատահած զարմանալի յափշտակութեան վրայ , (Լ . Կրթն . ԺԻ) . թէպէտ հոն ալ իր համեստութիւնն յայտնի կերեւի . փասն զի այս ճիւղոյս վրայ մինակ հոն չխօսիր* , Պօղոս առաքելոյն գործած հրաշքները կը կազմէ քրիստոնէական եւ քրիստոնէական ինքն ալ քարոզութիւններուն եւ գործքներուն եւ հը-

* Մինակ այս չէ՝ սուրբ առաքելոյն համեստութեան եւ խոնարհութեան նշանը : Այն զարմանալի յափշտակութիւնը եւ անձաւելի խորհուրդներուն խելամուտ ըլլալը այնպէս կը պատմէ՝ որպէս թէ ուրիշ մը պատահած ըլլայ . գիտե՞՞ զայդ մի ՚ի Քրիստոս կըսէ , որ յափշտակեցաւ յերկինս . բայց այն մարդը ինքն ըլլալը անանկ պարագայի մը մէջ կը պատմէ՝ որ իրեն տկարութիւնը կը ցուցնէր . կըսէ . որպէս զի ասանկ բաներու վրայ չհպարտանամ , զիս տանջելու համար հակառակող հրեշտակ մը տրուեցաւ ինձի , մարմնոյն խայթը թէ որ յափշտակողութեան մարդ էր ինձ՝ սուրբ առաքելոյն ինչ պատքեր խմբարտաւանիլը զոպելու համար այդպէս դժուարաւիր պատիժ մը իր անձինք վրայ կը բերէ :

րաշքներուն եւ քրանչելիներուն վրայ ակնարկութիւն կընէ , որոնցմով աւետարանը տարածեց , (Լուսման Հոգւոյ . ԺԻ . 19 . Բ . Կրթն . ԺԻ . 12) : Տեսնենք որ խոստովանողներուն լեզուախօսութեան շնորհք ունենալը քրիստոնէական եւ պատմէ . եւ սուրբ Պօղոս գոհութիւն կուտայ խոստովանող՝ այս շնորհքը գերագոյն եղանակաւ ունենալուն համար (Լ . Կրթն . ԺԻ . 18) : Ի՞նչո՞ւ մենք հոս ալ իր համեստութիւնը կը ճանչնամք : Եւ յիշուի , իր եղբայրները ամենուն գիտցած լեզուով յորդորելու համար այդ հրաշալի ձրիքն գործածութիւնը մէկ դի կը ձգէ , որ ունեցողներուն մեծապէս զուտածութիւն կը բերէր : Քրիստոսի փառաւոր երեւումը՝ սրբոյն Պօղոսի իր կենացը մէջ փոփոխութիւն բերած ժամանակը կը ցուցնէ (Կրթն . Բ . 10 . Բ . 15) : Իր նամակներուն մէջ ասոր վրայ այնպէս կը խօսի որպէս թէ իր կենացը շրջանին ամենակարեւոր մէկ մասը ըլլար : Սակայն թէ որ մէկ կողմէն իր իրաւունքը եւ առաքելութեան աստիճան բարձրանալը այս տեսիլքին վրայ կը հիմնէ ալ նէ , (Լ . Կրթն . Բ . 1) , միւս կողմէն ալ՝ մինչեւ այն ատենը իր գոյնը խոստովանող հաւածիչ ըլլալը յիշելով կը խոնարհի , եւ անանկ կը պատմէ (ԺԻ . 8 . 9) : Կրթն առաքելոյն եկեղեցւոյ մէջ պատահած զարմանալի յայտնութիւններ եւ հրաշալի զօրութիւններ եղած կը պատմէ , նոյնը սուրբ Պօղոս ալ կը յիշէ իրեն խոր քրիստոնէայիներու քաջածանօթ բաներ : (Լ . Կրթն , ԺԻ . 8—10 . 14) :

Հարցումներ

ԼԵՂՈՒՆԻ ՎԵՐԵՆՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆ

Լեղուն՝ մտաց գաղափարներուն արտայայտութիւնն է , եւ երբ գաղափարները փոխուին՝ լեղուն ալ կը փոխուի : Եւսոր յայտնի աշխարհքն գիտնականները եւ խեղճները՝ որ խելքերնին կորուսած ըլլալով խօսքերնին ալ կը շփոթեն , եւ բնականօրէն բան չհասկըցողի : Աւտի հարկ է ամէն մարդոց որ հասարակաց ունեցած գաղափարները հասարակութեան գործածած բաւերով յայտնեն , եւ մէկ մարդ մը որ մեր հասարակօրէն գործածածէն զատ բաւ գործ կամէ՝ եւ խելքը գլուխը մարդ է նէ՝ հարկաւ մեր հասարակօրէն ունեցած գաղափարէն տարբեր պիտի ըլլայ տնոր՝ գաղափարը , կամ իր ունեցած գաղափարը նշանակելու համար ինչ բաւ յատկացած ըլլա-

ը պիտի չգիտնայ : Կամ նոր կարծիք մը ունենալու է : Կամ ազգայն ըլլալու է :

Ազգին գիտնակոն յառաջագիմութիւնն ուղղող մարդոցմէ ոմանք՝ որ ինչ յառաջագիմութիւնն ուղեւորին չգիտնալով՝ գրիչը ձեռքերնին կառնեն , եւ բան մըն է կրգրեն , իրենց գաղափարին պակասը եւ շփոթութիւնը գործածած բառովնին ցոյցնեն ինչ ետքը՝ իրենց հաւնողներն ալ կը հրաւիրեն իրենց բառերը գործածելու . եւ նոր բառ մըն ալ՝ իրենց չհաւնողներուն համար կըստեղծեն . կամ մանաւանդ՝ հին կերպով զբոսցուածքին տեղը ուրիշ հին բառ մը գործ կածեն որ նոյն նիւթոյն վրայ հայ լեզուին մէջ գործածուած չէ՝ , եւ րոպացի ոճ է . Կոնստանդնուպոլսէն կըսեն , Կոնստանդնուպոլսէն ըսելու տեղ որպէս թէ Կոնստանդնուպոլսէն ալ ըլլայ : Այս վերին տեսակ հնազանդութեան վրայ գաղափար մը չեմք կըրնար կերպարանել , ուստի առաջինն ալ ըստ որում հայերէն , չեմք հասկընար , գաղղիներէն օգտուած բառով ըսուածն ալ՝ նոյն լեզուին սովորականն ըլլալուն համար կը հասկըցուի . եւ հարկ չէ ասոր համար հայ լեզուն բռնաբարել եւ անոր մէջ անսովոր եղած արտայայտութիւն մը հոն մըտցունել :

Այս բառը՝ գաղղիներէն հայերէնէն աղէկ գիտցող Պաւլին գործածածն է . որ մեզ կը մեղադրէ իր 77 թուին մէջ , ըսելով , “ հայ Պօփը այնքան սովորած է հրամայողներու կրաւորակէն (passivement) հնազանդիլ որ նոսե անշունչ բառարանի մը դէմ չյանգ գնիր ապստամբելու ի պահանջել հարկին , ։ Օրիս Օփը անուանելովը զինքը Հոմերոսի տեղ՝ եւ գրածները անոր Եփրատի եւ Արփափանքերդաճներուն տեղ գրել է . Բայց ո՛չ անիկայ Հոմերոս է , եւ ո՛չ ես Օփը : Երկուք զոտ՝ ես Բաբելոնի աշտարակը շինելու գացող հոգաներէ ալ չեմ որ նոր բառ եւ նոր լեզու մը հնարեմ . հայերէն պիտի գրեմ նէ՝ հայերուն հասկըցած լեզուովը գրելու եմ” . եւ թէ որ “ Կոնստանդնուպոլսէն ” հասարակութեան մէջ սովորական չեղած բառ մը գործածելու ատիպութիւնն է՝ ան ալ կը խորհիմ թէ արդեօք գրածս կարգացողը այն բառը չհասկընայ նէ՝ հասկընալու միջոց մը ունի մի : Եւ որովհետեւ ամէն մարդ գիտէ որ բառերուն նշանակութիւնը բառարանէն կը հասկըցուի , ուստի այն բառը բառարանին մէջ կը բընաւորէ : Աս որովհետեւ գրածիս հետ պիտի չպըտտիմ որ չհասկըցողներուն հասկըցունեմ , ինչպէս որ Կատարեւորին խօսքին համար կը պատմուի թէ գրած նամակը ինք կը տանէր որ ուրիշները չկըրնան կարդալ նէ ինք կարդայ ,

ուստի առաջ կընայիմ թէ գործածելու բառը բառարանին մէջ կայ մի . եւ այնպէս կը ղենեմ : Ազգային լեզուին դէմ ապստամբելու ո՛չ դիտաւորութիւն ունիմ եւ ո՛չ կարողութիւն . ուստի բառարանին ալ կը հնազանդիմ . եւ ասիկայ ո՛չ մեղք կը սեպեմ եւ ո՛չ ամօթ : Բառարանին անշունչ ըլլալն ալ ինծի փնտմը չունի . ինչպէս որ Պաւլին ալ վնաս չունին գաղղիներէն անշունչ գիրքերը , որոց պարունակած գաղափարներուն ինքը կուրորէն կը հնազանդի , եւ իր ազգն ալ հնազանդեցունել կուզէ : Եւ որովհետեւ հոս խօսքերնիս բառի եւ լեզուի վրայ է , այս ըսածիս ապացոյցն ալ՝ այս տեսակէն բերեմք :

Պաւլին վերոյիշեալ թուին մէջ կըսէ . “ Միջերկրէն առաջին հատորին մէջ պարբերութիւն մը կայ որ է . 1. Երկու-տեղ Գրանտի , “ է ըստ իմ արդիւնքի : Այս տողը մենք ծաղիկ մէջ թարգմանած էինք այսպէս : Գրանտի յեղաշրջումը մարդկային ազգի օժուան է : Մենք գաղղիաբան երեւելու անափառութիւնը ունեցած չեմք երբեք , ուստի արդէն սեր սորվածովը այս տողը այսպէս կըրցուի թարգմանելու : Առաջինք գիտնալ թէ հայ Պօփը ի՞նչպէս կը թարգմանէր զայն , կուզէինք հասկընալ նաեւ թէ արդեօք մենք որ խաղ թարգմանած ենք եւ ո՞ր կէտն է սխալ թարգմանուածը : Բայց որովհետեւ անիկայ ո՛չ ճշմարտութիւն կարդացած է եւ ո՛չ ալ Ֆրանսերէն գիտէ , մեր այն թարգմանած տողը Ֆրանսերէնի թարգմանէր է այսպէս , Եւ Երկու-տեղ Գրանտի է ըստ Գրանտի Գրանտի Գրանտի Գրանտի : Մեր գաղղիաբան բանագաստը տակաւին օգտուելու եւ ստիճան բանակութիւնը չգիտէր** . եւ իր անձուկի գաղղիաբան մ'ըլլալը կապացուցանէ . եւ իրաւունք ալ ունի ըսելու թէ գաղղիացիք իւր այն ըսածէն բան մը չեն հասկընար . որովհետեւ Պօփը մը գաղղիներէն է այն : () Գրանտի բառը մարմնի մը վրայ ճարպային նիւթեր տարածել , եւ նա եւ ձեռնարկութեան մէջ իւրեղ , օժեղ կընշանակէ*** . Բայց ստիճան բառը inauguration բառին զօ-

* Ո՛չ Ֆրանսերէն գիտէ , եւ Ֆրանսերէն Թարգմանէր է . երկու իրար անբոյ խօսք : Այլեւք ծաղիկը Ֆրանսերէն գիտնալ ըսելով հակասական խօսք գրելու աղաւորութիւն ունենալ հասկըցեր է :

** Կամ բառարանի կրաւորակէն անգաղղիական լեզուի է հոս կամ գաղղիներէն բառարան չունիմ կարծեմ :

*** Որքէն գիտէ այս . բառարանին Եւ ընկն ինքն ալ բառարանին կրաւորակէն կը հնազանդի եղեր . դուք իր հնազանդած բառարանը տեղիչ չէ մերկնի պէս :

մէկէն կողմուռած կտոր մ'ըլլայ : Բայց մնաւածաւոր զանիկայ մանուկ կուսեց, ինք այն կը մտմտար . այս բառն անոր երկրին գաւառական մէկ բառն էր :

— Ինձի մանուկ ըսիր . ըսաւ Տըլոնին :

— Դա ալ պատասխանեց . հա, մանուկ . ես լիլ քաղաքէն եմ, եւ անոր ալ Սապատոն — Կատուներ ըսուած փողոցէն : Իրարու գրացի կ'իյնանք, ասոր համար քեզի թեր կ'ելլամ կոր . դուն վարպետ ալ կ'ըլլաս :

Դաքմէն շատ զուարճացաւ : Բայց ինք ներսը բան մ'ունէր որուն ինչ ըլլալը ինքն ալ աղէկ մը չ'էր զիտեր, եւ իրեն անանկ կուգար որ յիմարական գործոյ մը մէջ կը մտնէ կոր : Սակայն հետաքրքրութիւնը ամէն բանի յաղթեց : Էտը բոլոր զինքը գլուզող բաներ կը խօսէին : Ինչպէս . որմնադրութեան երեսուն և երկու աստիճանաց, այսինքն՝ ասպետաց, ճարտարապետաց, դաշոյնի եղարաց, վարդախաչերու վրայօք խօսելով կ'ըսէին, որ ասոնք միայն պատուոյ ածականներ են, եւ բուն աստիճան ըլլալով մինակ առջի երեքը կան, որոնք՝ մէկէն իրեն պիտի տրուին : Ընոր հետ զրուցատրոզաց եւ ոչ մէկը գիտէր բարձրագոյն խորհրդարանաց մէջ յաճախակի որոտացող առաջարկութիւններուն ամէնէն պզտիկն անգամ . ուստի, Սկովտիոյ արարողութիւն ունեցող, ընդունելութեան, ընտրութեան, ուր նոյն իսկ եղբայրներն անգամ կը զատուէին, խորհրդարանաց վրայ ունեցած քիչ մը տեղեկութիւններն անոր կը հաղորդէին : Եւս զրուցատրութեանց մէջ ընդունելութեան օրն եկաւ հետաւ :

Հունիսի 15ին իրիկուան ժամը հինգին բոլոր կանչուած անդամները ոսկերչաց թաղի պանդոկն եկան : Դաքմէն սեւ զգեստն ու կարճ անդրափարտիքը հաղած էր, որ այն ատեն ամէնէն նոր ձեւն էր : Գեղեցիկ՝ ականակուռ ոսկի շքաներով զարդարուած ըլլալով . ինչպէս որ հրեայք կ'ընեն, փայլ փայլ կուգարի որ : Երթալու համար միայն Պ. Լասուրին կը սպասէին, որ յանկարծ մարդու ձեռքով իմացուց որ ինք քիչ մը հեւանդ ըլլալուն առանց իրեն գործ տեսնելու են :

Եւս գիտունինին կինը ամուսնոյն խորհրդարան երթալն ամենեւին չ'էր ուզեր : այդ բանը աչքին մուծ կ'երեւէր կոր . եւ երբ անոր որմնագրի գործնոցը իրիկունը կ'ապելու մտօք դարանէն գուրս հանելը տեսներ, միշտ գլխուն խաղ մը կը խաղար : Եւս օրն ալ անոր նախաձեռն ընելիք բնիջարով երթած ձուագեղին մէջ քիչ մը խաշնդեղ էր դրած, որով նա այնպէս թուլցաւ եւ գոյնը նետեց որ խուցէն գուրս չ'ենէլ հարկադրեցաւ :

Եղբայրները մեծ շփոթութեան մէջ կ'իյնէին, թէ որ ծխախոտ ծախող Արնօ դրացին շուտ մը

պանդոկապետին միտքը չի գար : Տունը վազեց, ուրն որ հացկերոյթին խօսքը լսելուն պէս հինգ վայրկեանէն պատրաստուեցաւ :

Ուստի անվեհեր սրտով Սէն — Սէնի փողոցին ձամբան բանեցին :

Ընապարելով անցած ժամանակին, զիպուածը, որ շատ անգամ ինքն իւր արքովը կուգայ եւ երբեմն մարդը կը զուարճացընէ, անանկ բերաւ որ բարիչցի անաւակն մէկը ուրախալի երգ մը կանչելով եղբայրներուն մէջ տեղէն անցաւ, երգածէն միայն սա կտորը հասկըցան .

Գատէ Ռուսէլը խող մը ունեցաւ,

Գատէ Ռուսէլը իս զ մը ունեցաւ,

Որն որ որմնադրաց մէջ ընդունուեցաւ,

Որն որ որմնադրաց մէջ ընդունուեցաւ .

Սակայն ծեփիւն վրայ նա կը պղծէ :

Ռուսէլին վրայ ձեր կարծիքն ի՞նչ է :

Ո՛հ . անոր աղէկ արդար մ'ըլլաւ :

Ամենեւին պէտք չէ երկրայտութիւն :

— Պ . Գալար կեցաւ եւ որչափ ձայն ունէր պոռաց . լի՛րբ : Բայց անտալիւ անցած դացած էր, եւ կը շարունակէր .

Գատէ Ռուսէլը մէկ ձի մը ունի,

Գատէ Ռուսէլը մէկ ձի մը ունի,

Որ պաշտօնատեր է 'ի քաղաքի,

Որ պաշտօնատեր է 'ի քաղաքի,

Եւ հիմայ 'րտաքինոց չերթալ սկսած է . . .

Շառաւմամբ անցնող կառք մը թող չի տուաւ որ մէկալներն ալ լսուի :

— Պ . Դերսան՝ տենեկայարդարին բարկութիւնը իջեցընելու համար ըսաւ . չ'են տեսներ որ սարսափման* ժամանակէն մնացած է այդ խաղը :

— Ինուածոց իշխանն յաւելցուց . ցաւալի է որ Պ . Լասուրն հետերնիս չէ : Սեղանի ատեն ի՞նչ աղուոր խաղեր կը կանչէ անիկայ :

Սակայն 22 թիւ տեղին առջեւն հասած ըլլալով ներս մտած . Սեղեւ Բարեկամայ խորհրդարանը հոն էր : Դաքմէն քիչ մը կ'ամաչէր կոր : Երեք դատիկոն վեր ելնելէն վերջը դրան մ'առաջ կ'սեղ առին, որուն վրայ Գլխիքս եղբայրը կարմիր գրեթով գրած էր .

* Մեծ յեղափոխութեան ժամանակ որու վրայ հաւաքուածութեան կոսկած ունէնային նէ կը մեռցընէին . սարսափման ատենն այն է :

ԽՈՐՀՐԴՄԱՆ ՅՐԱՆՄԱՍՈՒՄՆԵՐ

ԺՈՂՈՎԱԼ ԲԱՐԵՎԱՄԻՐ

Յեկիք յաբմէնին մօտեցաւ, որուն ումունքը լմնցուցած երիտասարդ մ'ըլլալը գիտէր, եւ դրանք վրայի գրուածը ցուցնելով ըսաւ.

— Ուղղադրութեան նկատմամբ Լատուս եղբոր հետ վէճի մէջ եմ. ինք կը կարծէ որ առաջին բառին առաջին գրէն ետքը* ապա թարգմանք մը կ'ուղէ:

Եւս խօսքերը դուրսեցին կայծակի հարուած մը եղան: Յայտ էր թէ գիտունը որմնագրութիւնը կը ծաղրէր կոր:

Սակայն գուռը բացուած էր:

— Սպունդի վաճառականը զյաբմէն խորհրդարանին նախասենեակը հրելով խօսքերնին կըտրեց եւ ըսաւ. Սեղանի ժամանակ կը խօսիք:

Եւս նախասենեկին աջ եւ ձախ կողմերը խուցեր կային, եւ պինդ ներսը գուռ մը կար որ տաճարին մէջ, կամ գոնէ այսպէս կոչած տեղերնին կը բացուէր: Սալօս եւ Վալար եղբարքն իրեւհոյ հոգի եղբարք, երկու նորամուտները բռնեցին մըտածութեան սենեակները տարին: Եւս, որ Սալօս եղբոր պահպանութեան տակն էր, աջակողմայ խուցը մտաւ, որն որ մինչեւ առաստաղը սեւով ծածկուած կամ լղրծուած էր: Փոքրիկ սեղանի մը վրայ միայն մօմ մը կը վառէր կոր. առաջը լմերթ մը լմուղթ, գրիչ մը եւ թանաք պատաստած էին. լմուղթն վրայ ալ, իբր նոյնը ողորկող գործի, մեռելի գլուխ մը:

Սպնդալաճառը յաբմէնին վրայի գոհարեղէնները, ստակը, եւ բոլոր մետաղեայ բաներն առաւ, եւ ետքը ըսաւ.

ՅՈՒՆԵՅ

ՄԵԿ ԱՆՎԱՅԵԼ ՍՈՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Եւս յունական լրագիրը Էպր. 7 թուին մէջ հետեւեալը կը պատմէ:

«Սոստանդնուպօլսի մէջ. եւ գուցէ ուրիշ շաղաքներ ալ յունաց ազգէն քանի մի թեթեամիտ անձինք զատկէն օր մը առաջ՝ աւագ շաբաթ օրը,

* Բնագրոյն մէջի բառն է **LOGE**, որ պէտք էր **LOGE** գրուէր, ուստի թէ որ **L** գրէն ետքը ապա թարգմանի, անասնոց կերակուր կերած ամանը կը նշանակէ: Պ. Լատուս միտքը որմնագրութիւնը ծաղրեւէ, ինչպէս որ քիչ մը վաւր կը զրուցէ:

մէկ սովորութիւն մը ունին որուն ո՛չ կրօնքը հաւա. նութիւն կուտայ, ո՛չ քաղաքական վարչութիւնը լոյստուութիւն կընէ, եւ ո՛չ ալ ժամանակիս քաղաքականութեանը կը յարմարի. բայց իրենք կը կարծեն թէ առաքինական գործ մըն է ըրածէն բայց իրօք այնպէս զէշ սովորութիւն մըն է որ սատանաները վըրան վըխնդան եւ մարդիկ կը ծաղրեն. եւ այս է:

«Յանի մի սրիկաներ հրեայի մը նմանութիւն շինելով բաղմութեամբ հանդէսով փողոցները պըտըցնելէն ետքը, թաղումը հանուելու ժամանակը եկեղեցւոյ դրանն առաջը խել մը խուլ եւ փայտի տաշտք եւ կտորաւք կը ժողվին կայքէն»:

Եսիկայ պատմելէն ետքը՝ ծաղրական եւ ամօթ եւ հետաքննող ըրածին հակառակ կողմիտ արարողութիւն մը ըլլալը երեսնին տալով կը յորդորէ որ այդպէս անվայել բաներ ընելով քրիստոնէական արարողութեանց ազո բերելէն դադրին՝ որ ազգային եկեղեցական գերագոյն իշխանութեան կողմէն կոտորակաւ նուազուի եւ շրջակայից եկեղեցիներուն ստիպողական կոնգրակներ խրկուելէն զատ՝ լապտիշեալ ալ տէրութեան կողմէն պատուէր խրկուելիքը, որ այդպէս բան մը ընել չտան, լըսած է եղեր:

Եւնի խաբուի յարգի թաղականներուն նամակը ձեռքերնիս ուշ հասնելով, երբ Երեւանիս այս շաբաթուան պարունակելիք նիւթիքը կարգի գրուած էր, նոյն նամակը ուրիշ անոր կցորդ գիտելիքներով եկող շաբաթուան ձգեցինք:

ՆՈՐ ՀՐԵՏԵՐԵԱՌԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻՆ ՄՐԽՈՒՆՉ

Քերթուածք Երրահամ Յ. Ե յվազեան: Նոր բանաստեղծի մը յօրինած քանի մի երկար ու կարճ ոտանաւորներէ բաղկացեալ տետրակ մըն է աշխարհ հաբար, որ 80 երես կը պարունակէ: Դին 5 Պուրու:

ՏԵՕՐԵՆ=ԽՄԲԱԳԻԻ ԵՒ ՏՊԱԳԻԻԶ

ՅՈՒՆ. ՊՐ. ՏՐ. ԿՐԳ. ՏԵՐՈՅԵՆՑ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՎԵՋԻՐ ԽԱՆ